

דרשת שבת הגדול - הגר"ד מורגנשטרן שליט"א

ברכה למי שאין לו חוש ריח וטעם

ידוע מרופאים המטפלים בחולי קורונה למאות ולאלפים בארה"ב שסימן מובהק לחולי קורונה הוא איבוד חוש הטעם ו/או הריח. אין הסבר אחר לאיבוד חוש טעם וריח באופן פתאומי, ובפרט שהווירוס מסתובב כעת בכמעט כל מדינות שבעולם.

אמרו לי הרופאים שאין צל של ספק שמי שאיבד חושים אלו שיש לו את הווירוס, אך לא ערכו בדיקות לברר עד כמה ועד מתי הוא יכול לדבק אחרים, אך ספק לחומר. אך נראה לפי השערה שלהם, שאחרי שחושים האלו חוזרים להיות תקינים, אפשר להניח שאחרי ג' ימים הוא כבר לא יכול לדבק אחרים. (כל עוד שאין הוראה אחרת ממשרד הבריאות להחמיר יותר).

והנה אם מי שאיבד חוש הטעם יכול או חייב לברך ברכה ראשונה, או שא"א לו לברך שאין לו הנאת גרונו ורק הנאת מעיו, (סיפרו לי משהו מחו"ל, שמאז שלקה בדבר זה, הוא אוכל כל דבר בריא שתמיד קשה לו). כמו"כ, מה דינו לעניין מצה ומרור.

ראיתי בספר נתיבות הברכה (להרה"ג ר' אלחנן ברונר שליט"א) שתלה במחלוקת ראשונים אם תקנת הברכה תלויה בהנאת החיך, או תלוי בהנאת מעיו. לגבי ברכה אחרונה ודאי אם ניזון והיה הנאת מעיו ואכל כדרך אכילה מברך, אך לגבי ברכה ראשונה תלוי במחלוקת זו. אמנם, יש לדון ולהבין את דברי הראשונים בדרך אחרת, כפי שיתבאר.

בספר הפרדס (שער ה) כתב בענין פלפלין: **"האוכל פלפלין מברך עליהם בפה"א וה"מ בלחין שהן מתוקין קצת, אבל ביבשין אינו מברך עליהן כלל מפני שהן חריפין ואין דרך ב"א לאכל"**. משמעות לשונו אינו בגלל שאינו נהנה מהאכילה, אלא שחסר בשם אוכל במצב כזה, ולכן אין מברכים ברכה ראשונה, שאין דרך ב"א לאכול כך.

ואח"כ כתב בענין 'זינגבילא' שדינו כפלפלין, אך חילק בין כשהוא יבש, לבין כשהוא מבושל: **"ואם הוא יבש אינו מברך עליו כלום, דגרסינן ב' כיצד ובפרק בתרא דיומא (כל) [כס] זנגבילא ביו"כ פטור, לפי שאינו נהנה ממנו אין ראוי לברך עליו ברכת הנהנין וכו' ומסתברא לי שאפ"י שאחז"ל שהזינגביל יבישתא לא מברכין עליה כלום מפני שהוא חריף ואינו ראוי לאכילה ה"מ שזינגביל בלא לחות, אבל אותו מרקחת שקורין גינגיברי קונפיט נ"ל שמברכין עליו בפה"א כדינו שראוי לאכילה הוא ולא גרע משקדים מרים שאין שממתקין ע"י האור דמברך עליהן בפה"ע כנ"ל"**.

מלשון שפי' ש'אינו ראוי לאכילה', מבואר שאין זה בגלל שאינו נהנה אלא בגלל שאינו ראוי לאכילה ממילא אין זה דרך אכילה. והיינו לפי שסוג של אוכל שאינו נהנה ממנו בכלל, שאין דרך בני אדם לאכול אותם, לא תקנו עליהם ברכה ראשונה. ואינו תלוי בכל אחד ואחד אם הוא נהנה או לא.

אך בנתיבות הברכה הוסיף לדייק מדברי הפרדס בשער השביעי (בסופו אות טז) לגבי ריח, שמקשה מדוע תיקנו על הנאת הריח רק ברכה ראשונה ולא אחרונה, ומיישב: **"...יש לי לומר דבשאר דברים דין הוא שיהיה להם שתי ברכות, הראשונה ברכת הטעם דכיון דנהנה צריך להודות לבוראו, והשניה משום שנהנה אחר אכילה שחולק הכבוד מן הדם לשאר אברים, וא"כ ברכה ראשונה היא משום הנאת החיך השניה משום הנאת שאר איברים, אבל בריח אינו כן דאין לכל הגוף שום הנאה אלא לנפש בלבד, וכיון שכן די לו בברכה אחת, כך נראה בעיניי"**. משמע שברכה ראשונה על הנאת החיך, וברכה אחרונה זה על הנאת מעיו. אך יש לדחות ולפרש, כשתיקנו ברכה, שאסור ליהנות מעוה"ז בלא ברכה, הברכה נתקנה לפני האכילה, ואין הכוונה שרק כאשר נהנה חייב, אלא זה טעם ויסוד התקנה, שדבר שנהנים ממנו תיקנו ברכה, אך למעשה כל שיש לו תורת אוכל ונהנים ממנו מברכים, אך אין זה תלוי בכל אחד ואחד אם נהנה או לא.

אמנם הביאו ראיה מדברי הטור בדין קידוש בליל שבת שהביא את דברי רבינו האי שמוותר לקדש על הפת, ומביא הטור מחלוקת ראשונים בזה, אם מקדשים על הפת או לא, ז"ל: "ועל הפת כתב ר"ת שאין מקדשין עליו, ורשב"ם כתב שמקדשין עליו, וכ"כ רב עמרם ואומר ויכולו ומברך ברכת המוציא ואינו פורס וגומר הקידוש ופורס, כ"כ רב האי, וכתב עוד דאפי' אם יש לו יין אם אינו מקובל לו ואינו חביב לו שיקדש עליו, שאין לו לברך על דבר שאינו נהנה ממנו". דייקו מזה, שדבר שאין נהנים ממנו שלא יברך עליו.

אך גם כאן נראה שאין כוונת רבינו האי שמי שאין נהנה מיין לא יברך עליו ולא יקדש עליו כלל, כעין ראיה לדבר, שבדיני קידוש בבוקר שלכו"ע אין לקדש על הפת, לא הביאו פתרון למי שאין היין מקובל עליו, ולכו"ע מקדשים על היין, אלא כוונת רבינו האי שבמקום שיש אפשרות לקדש על הפת, יש להעדיף את הפת במקום היין שאינו מקובל וחביב עליו.

ברם, אדרבה, בדברי כמה ראשונים מפורש שגם אם אין הנאת החיך עליו לברך.

בראבי' (ברכות ס"י צט) משמע שאם כוונתו לשם אכילה, לאפוקי לשם רפואה, אע"פ שאינו נהנה ממנו מברך עליו, ז"ל: "והא דאמר רב נחמן קמחא דשערי מברך עליו שהכל נהיה בדברו, (ו)הוא הדין דחיטי, אלא דסלקא דעתך אמינא, כיון דקמחא דשערי קשה לקוקיאני לא אכלי אינשי מיניה ולא בעי ברכה, קמשמע לן, דכיון דאית ליה הנאה מיניה בעי ברכה. הלכך כל מידי דמזיק ונהנה ממנו קצת או שאכל ממנו לרפואה וגם נהנה החיך בעי ברכה כיון דנהנה, ואם אינו נהנה לא מברך כלום, ואם כל כוונתו רק לאכול אפי' אם אינו נהנה מברך, רק שלא יזיק לו". מבואר בדבריו, שבעלמא כשאין מטרתו לאכול צריך שיהנה, אך אם אוכל לשם אכילה, אף שאין נהנה צריך לברך.

וכן משמע בדברי הארחות חיים (ברכות אות לו) שדוקא אם אוכל לשם רפואה אינו מברך אם אין הנאת גרונו, ומשמע שמן הסתם שאוכל לשם אכילה אע"פ שאינו נהנה מברך. ז"ל: "והאוכל או שותה דבר לרפואה ולא להנאה כלל והוא דבר שאינו מוטעם אינו מברך עליו כלל כיון דליכא הנאה בגרונו כמו שאין מברך על המים ששותה לא לצמא אלא דחנקתיה אומצא כמו שבארנו. וי"א שצריך לברך אף על פי שאינו נהנה ממנו, כגון מאכל מר, וכן דעת הירוש', וביאר דצריך להזכיר בברכתו רפואה", משמע רק כשזה לרפואה אינו מברך.

וכן דייק מדברי המאירי (ברכות לה:): "השותה שמן זית לבדו הן לרפואה כגון חושש בגרונו הן שלא לרפואה אינו מברך כלל, שאין כאן שום הנאה, ואדרבה לענין הזנה מיהא מזיק הוא לגוף, ויש מפרשים אזוקי מזיק ליה האדם לשמן, ר"ל שהוא מפסידו אחר שאינו נהנה ממנו, וכן פרשוהו גדולי המפרשים".

וכן נראה המפורש בדבר הרא"ה (ברכות לח:): שכתב בענין דבר שאין דרכו לאכול כאשר הוא חי "וכן דבר שאין דרכו להאכל כמות שהוא חי ולית ביה ברכה אלא שהכל שלקן מברך בורא פרי האדמה, דרב חסדא בחרא ומכריע בפלוגתייהו דקמאי בגמרא במילי דשפירן. ומיהו כי אמרינן דבמידי דלא ארחיה מברך שהכל הני מילי במידי דאיכא קצת הנאה באכילתו אבל במידי דליכא הנאה כלל כגון פלפלי יבישתא בהא דכולי עלמא דליכא ברכה כללן ואי אכיל להו בטלה דעתו אצל כל אדם", אף שהיה מקום לפרש שכוונתו שתלוי בהנאת כל אחד ואחד (אע"פ שלא משמע כן שכתב בטל דעתו אצל כל אדם), מבואר לעיל בדבריו (דף לו:): שהנידון אם יש עליו תורת אוכל, ולא שדנים אם יש לו הנאה: "פלפלי רטיבתא בורא פרי האדמה יבישתא ולא כלום, וכן זנגביל רטיבתא בורא פרי האדמה, יבישתא ולא כלום. זה כתוב בהלכות רבינו ז"ל. ונראה דטעות ידי סופר הוא דפלפלי רטיבתא כיון דאוכלא הוא פרי העץ נמי הוא ובעי לברוכי בורא פרי העץ, וכן מוכח בסוכה לה א בפירוש דפלפלין פרי העץ הוא".

גם מה שכתב בפסקי הרי"א ז' (ברכות פ"ו ה"א אות ו) "הכוסס זנגביל או פלפלין אינו מברך כלום, שאין אכילתו [* אכילה] ואינו נהנה בגרונו, ואם אכלן ביום הכפורים פטור. בד"א בזנגביל היבש, אבל בזנגביל הלח מברכין עליו בורא פרי האדמה" אין כוונתו שמי שאוכל

ואינו נהנה אינו מברך אלא שאין באוכל הזה שם אכילה. ובפרט שציין לעיין בדברי פסקי הרי"ד וכתב הרי"ד (דף לו:) "פלפלי, רב ששת אמ' שהכל ורבא אמ' ולא כלום, ואזדא רבא לטעמ' דאמ' רבא כס פלפלי ביומי דכיפורי פטור, כס זנגבילא ביומא דכיפורי פטור. **פי' כל דבר שאדם אוכל שלא כדרכו מיקרי כסיסה, וקיימ' לן כרב' דפטור, דלאו אוכלא הוא.**"

ועיין במשנה ברורה (סי' רב ס"ק עט) דחד טעמא הוא.

אמנם מביאים בשם הגרשז"א זצ"ל ששמע שיש נהגו לברך בכה"ג על כל דבר כדינו, והניח בצ"ע. אך לפי כל הני"ל יש מקום להסתמך על הראשונים הני"ל, שתקנת הברכה הוא באופן כללי, ואינו תלוי בהנאת כל אחד ואחד.

אמנם משם 'מהיות טוב', אם יש אחר להוציאו בברכה עדיף טפי.

מצוות ליל הסדר:

לענין ברכת המצוות בליל הסדר הדבר חמור טפי.

שלענין מצה מפורש בסי' תע"ה סעי' ג' בלע מצה יצא, אבל בלע מרור לא יצא. דטעם מרור בעינן וליכא. ומבואר בדברי המ"ב שם שכיון שאכל מצה שיש בו טעם, אע"פ שלא לעסה ולא הרגיש טעם מצה, כיון שבלע נחשב דרך אכילה ויצא ידי חובתו.

אבל באופן זה במרור לא יצא, כיון שלא לעסה ולא הרגיש טעם המרור. וא"כ מי שניטל ממנו חוש הטעם לכאורה לא יכול לצאת ידי חובת מרור.

ולהלכה בודאי לא נפטור אותו מאכילת המרור, אך לענין ברכה, נראה שאם יש לו מישהו להוציאו שפיר דמי, ואם לא עדיף שיאכל כזית מרור בלי ברכה דווקא.